

รศ. ดร. ศานติ ภัททีคำ

ฉบับพิเศษ
ศิลปวัฒนธรรม

มอง เขมร เล่า สยาม

การเมือง เขตแดน ศาสนา

ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชาในประวัติศาสตร์มองต่างมุม

អរិយ
យស
បាត

มองเขมรแลสยาม

รศ. ดร. ศานติ ภัคดีคำ

ราคา 335 บาท

ฉบับพิเศษ
ศิลปวัฒนธรรม

มองเขมรแลสยาม • รศ. ดร. ศานติ ภัคดีคำ

พิมพ์ครั้งแรก : พฤษภาคม 2568

ราคา 335 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ศานติ ภัคดีคำ.

มองเขมรแลสยาม.

กรุงเทพฯ : มติชน, 2568. 320 หน้า.

1. ไทย--ความสัมพันธ์กับประเทศ--กัมพูชา.
2. กัมพูชา--ความสัมพันธ์กับประเทศไทย. I. ชื่อเรื่อง.

327.5930596

ISBN 978-974-02-1946-0

สำนักพิมพ์อิสระ | www.matichonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาพ, สุพจน์ แจ่มแจ้ง, รุจิรัตน์ ทิมวัณณ์
- ผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : ประภาพร ประเสริฐโสภ, หทัยชนก ชิวโมกข์
- บรรณาธิการอาวุโส : สุภชัย สุชาติสุอารม
- บรรณาธิการบริหาร : ปกรณ์เกียรติ ตีโรจนานิช
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : ปิยวัฒน์ สีแดงสุก
- พิสูจน์อักษร : เต็มจิต ชั่วริยะกุล, ณัฐพล พรมแพง
- กราฟิกเลย์เอาต์ : อรอนงค์ อินทรอุดม
- ศิลปกรรม-ออกแบบปก : รพีพล วรกุลสวัสดิ์
- ประชาสัมพันธ์และการตลาด : วิชาพิชญ์ เวชสุริยะกุล, สมิต ชินด้า

จัดทำโดย : บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล

ประจานีเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1235

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประจานีเวศน์ 1

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2000, 2108

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประจานีเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3360

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tethsabannaruean Rd., Prachanivate 1, Chatuchak,

Bangkok 10900 Thailand

f matichonbook @matichonbook

id @matichonbook X @matichonbooks @ matichonbook

สั่งซื้อหนังสือจำนวนมากในราคาพิเศษ
ติดต่อที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3353

MATICHON
PREMIUM
PRINT

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2419, 2424

email: print.matichon@gmail.com

f Matichon Premium Print

ในกรณีที่หนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์
เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มกลับหัว
กรุณาติดต่อมาที่ email: matichonbook.sales@gmail.com
หรือ inbox: f matichonbook เพื่อขอเปลี่ยนเล่มใหม่

អរិយ
ជ័យ
និរា

1

บทนำ:

สายสัมพันธ์วัฒนธรรมไทย-กัมพูชา
ในมิติประวัติศาสตร์วัฒนธรรม
ที่หลากหลาย

สายสัมพันธ์วัฒนธรรมไทย-กัมพูชาดำรงอยู่และสืบเนื่องมาช้านาน เพราะวัฒนธรรมทั้งสองมีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นเวลานานนับพันปี ไม่ใช่แค่เพียงนับเริ่มที่แคว้นสุโขทัยหรืออาณาจักรกรุงศรีอยุธยา แต่ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมนี้ได้สืบรากหยั่งลึกไปจนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 ในช่วงเวลาที่ภาคกลางของประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่เรียกว่า “วัฒนธรรมทวารวดี” เป็นวัฒนธรรมกระแสหลัก

แม้กระนั้นก็เชื่อว่าคนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะรับเอาแต่วัฒนธรรมเขมรโบราณเท่านั้น ด้วยเหตุที่สังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสังคมเปิด จึงเกิดการรับวัฒนธรรมของต่างชาติต่างภาษามากมาย เช่น มอญโบราณ จีน อินเดีย เปอร์เซีย ฯลฯ แล้วหลอมรวมจนกลายเป็นวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

แต่เพราะอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณสมัยพระนครที่แผ่ขยายเข้ามาสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดังแต่พุทธศตวรรษที่ 16 ได้ทำให้วัฒนธรรมเขมรโบราณหยั่งรากลึกในวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังปรากฏหลักฐานคือเมือง “ละโว้” ก็พบร่องรอยหลักฐานภาษาเขมรโบราณในจารึกของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 แห่งกัมพูชาหรือเขมรสมัยพระนครที่นั่น

จากนั้นวัฒนธรรมเขมรสมัยพระนครก็แทรกซึมเข้าสู่วิถีชีวิตของคนในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังจะเห็นได้ว่า แม้แต่ภาษาไทยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีส่วนที่แตกต่างจากภาษาไทยถิ่นอื่น เพราะแทรกเติมด้วยภาษาเขมรโบราณเข้าไปมาก เช่น การใช้คำว่า “เดิน” ซึ่งเป็นคำกริยาพื้นฐานในชีวิตประจำวันก็เป็นภาษาเขมร ขณะที่ไทยถิ่นอื่นใช้ “ญ่าง” นอกจากนี้ คำพื้นฐานเกี่ยวกับอวัยวะ เช่น ไทยกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ใช้คำว่า “จุมุก” ก็มีที่มาจากภาษาเขมรอีกเช่นกัน ส่วนไทยกลุ่มอื่นใช้ “ตั้ง”

ลักษณะการนุ่งผ้าโจงกระเบน (ของไทย) คำว่า “โจง” เป็นภาษาเขมรว่า “จง” (ออกเสียงว่า จอง) แปลว่า “ผูก” ฉะนั้น การนุ่งโจงกระเบนก็คือการนุ่งผ้าแบบ “ผูกกระเบน” คำว่า “โจง” นี้เป็นคำเดียวกับคำว่า “จอง” ในคำว่า “จองจำ” หรือ “จองถนน” (ในเรื่องรามเกียรติ์)

นี่เป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อยที่แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมเขมรโบราณนั้นแทรกซึมเข้ามาปะปนกับวัฒนธรรมของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแต่เดิมแล้ว วัฒนธรรมอื่นๆ ที่เราได้รับอิทธิพลมาจากเขมรโบราณในช่วงเวลาก่อนสุโขทัย-อยุธยายังมีอีกมาก และแยกแยะได้ยากว่าวัฒนธรรมใดเป็นของใคร

วัฒนธรรมทางดนตรีปรากฏร่องรอยหนึ่งที่น่าสนใจคือ เมื่อเปรียบเทียบภาพสลักที่ปราสาทนครวัดและปราสาทอื่นๆ กับเครื่องดนตรีไทย-เขมรในปัจจุบัน พบว่ามีเครื่องดนตรีหลายประเภทที่คล้ายคลึงกัน เช่น กลอง ฉิ่ง ฆ้อง ฯลฯ ถึงแม้การที่จะ

ระบุว่าใครรับวัฒนธรรมใครคงเป็นเรื่องยาก

ที่น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้น ในศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงปรากฏข้อความว่า “ดับงคังลอง” ซึ่งคำว่า “ดับงคัง” เป็นภาษาเขมรแปลว่า “ตีประโคม” ส่วนเพลงหน้าพาทย์หลายเพลง เช่น เพลง “แผละ” ที่ใช้ประกอบกริยาไป-มาของพญาครุฑ มาจากภาษาเขมรว่า “โผละ” แปลว่า “เหาะข้าม” ฯลฯ

การละเล่นหลายอย่างโดยเฉพาะในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา น่าจะมีความสัมพันธ์กับการละเล่นในพิธีกรรมของราชสำนักกัมพูชาโบราณอย่างเห็นได้ชัด เช่น การเล่นหนังใหญ่ซึ่งปรากฏในวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเรื่องสมุทรโฆษ คำฉันท์ กล่าวถึงการทำตัวหนังใหญ่ว่า “ให้ฉล็กแสบกภาพอันชระ” หมายถึง “สลักภาพหนังอันสะอาด” คำว่า “แสบก” เป็นภาษาเขมรแปลว่า “หนัง” (ปัจจุบันกัมพูชามีการละเล่นที่เรียกว่า “แสบกธม” แปลว่า “หนังใหญ่”) ถ้อยคำที่ปรากฏในสมุทรโฆษคำฉันท์มีภาษาเขมรโบราณปะปนอยู่มากจนยากที่จะปฏิเสธถึงความจริงข้อนี้

การละเล่นที่เราเรียกว่า “โขน” คำนี้มีรากคำอยู่ในภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (มอญ-เขมร) ที่ได้เรียกการละเล่นประเภทหนึ่งว่า “ละคร” ซึ่งในภาษาไทยรับมาใช้ทั้งคำว่า “ละคร” และ “โขน” ส่วนภาษาเขมรแยกเรียกเป็น 2 แบบคือ “ลโคน” และ “ลโคนโซล” ซึ่งการละเล่นทั้ง 2 แบบของ “เขมรปัจจุบัน”

หนังใหญ่หรือแสบกธม ที่วัดโบร์หรือวัดราชบุรณะ เมืองเสียมราบ
ประเทศกัมพูชา

โปสเตอร์การ์ด “ลโคินโซล” ของกัมพูชา ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20

เป็นอิทธิพลจากละครไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะปรากฏหลักฐานที่แน่นอน (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป)

อย่างไรก็ดี หากเราจะเชื่อว่า “โขน” ของไทยมาจากการละเล่น “ชกนาटकีกดาบรพ” ก็คงยากจะปฏิเสธอิทธิพลทางวัฒนธรรมเขมรโบราณในข้อนี้ เพราะคำว่า “ดึกดาบรพ” ก็น่าจะมาจากคำภาษาเขมรโบราณว่า “ทีก-ตฺบาล” (อ่านว่า ตึก-ตบัล) หมายถึง “การกวนน้ำ (อมฤต)” ซึ่งมีที่มาจากการละเล่นที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระนารายณ์อวตารเป็นเตาในปางที่เรียกว่า “กูรมาวตาร” เพื่อกวนน้ำอมฤต

การละเล่นนี้ไทยรับมาใช้ในการพระราชพิธีอินทราภิเษก ดังที่ปรากฏใน “กฎมณเฑียรบาล” สมัยกรุงศรีอยุธยาว่า “สนองพระโอบฮูตำรวจเลกเปนอสุร 100 มหาดเลกเปนเทพดา 100 เปนพาลีสคริพมหาสมณูแลบริวารพานร 103 ชกนาटकีกดาบรพ อสุรชกหัวเทพดาชกหาง พานรอยู่ปลายหางพระสุเมรุ” เรื่องราวตอนนี้ปรากฏอยู่ในภาพสลักของปราสาทเขมรโบราณหลายแห่ง ที่สำคัญที่สุดอยู่ตรงระเบียงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทนครวัด

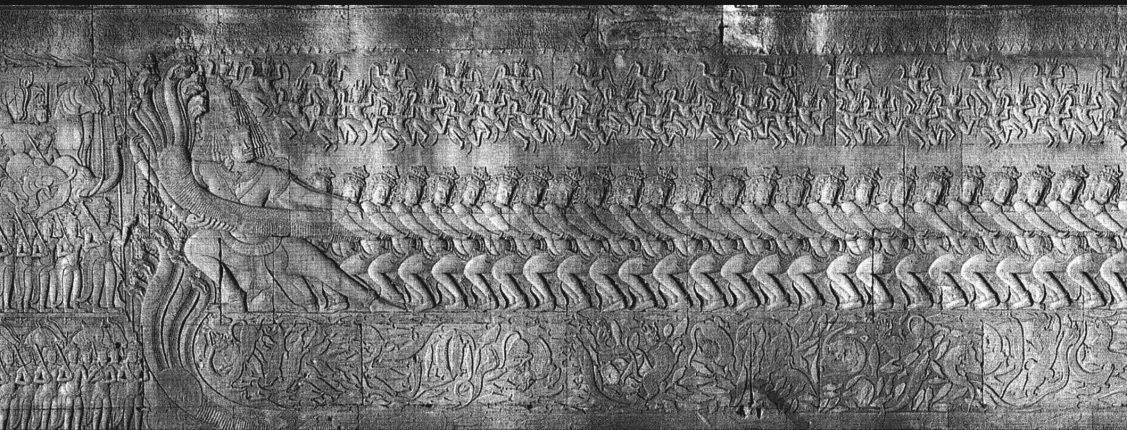
นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบหัวโขนไทยกับภาพสลักเรื่องรามเกียรติ์ (รามายณะ) ตามปราสาทของเขมรโบราณ เช่น ปราสาทบาปวนที่มีภาพรามายณะสลักเป็นตอนๆ อยู่ในกรอบคล้ายคลึงกับการจัดวางเรื่องราวในตัวหนังสือ และภาพสลักเรื่องรามายณะตอนนฤททกานท์ที่ระเบียงปราสาทนครวัดด้าน

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พบว่าภาพสลักดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับหัวโขนของไทยอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นรูปเศียรทศกัณฐ์ ซึ่งมี 10 หน้าตั้งสูงขึ้นไปด้านบนและต่างจากอินเดียที่หน้า 10 หน้าจะขยายในแนวราบ หรือหัวของพญาวานรซึ่งคล้ายคลึงกับหัวโขนลิงของไทย

ภาพสลักเรื่องรามเกียรติ์เหล่านี้ น่าจะส่งอิทธิพลต่อการวาดจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทย อย่างเช่น ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในปัจจุบัน ดังนั้นอาจเป็นไปได้ว่า ศิลปกรรมเกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์ของไทยในยุคแรกหรือตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา น่าจะได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียโดยผ่านจากศิลปกรรมเขมรโบราณสมัยพระนครมากกว่าที่จะรับโดยตรงจากอินเดีย

พระราชพิธีต่างๆ ที่ระบุไว้ใน “กฎมณเฑียรบาล” โดยเฉพาะในส่วนพระราชพิธีพราหมณ์ โดยมากน่าจะได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียผ่านจากพระราชพิธีในราชสำนักกัมพูชาโบราณ ดังเห็นได้จากชื่อพระราชพิธีที่เป็นภาษาเขมร เช่น “จรดพระนังคัล” แปลว่า “จรดพระคันไถ” ฯลฯ

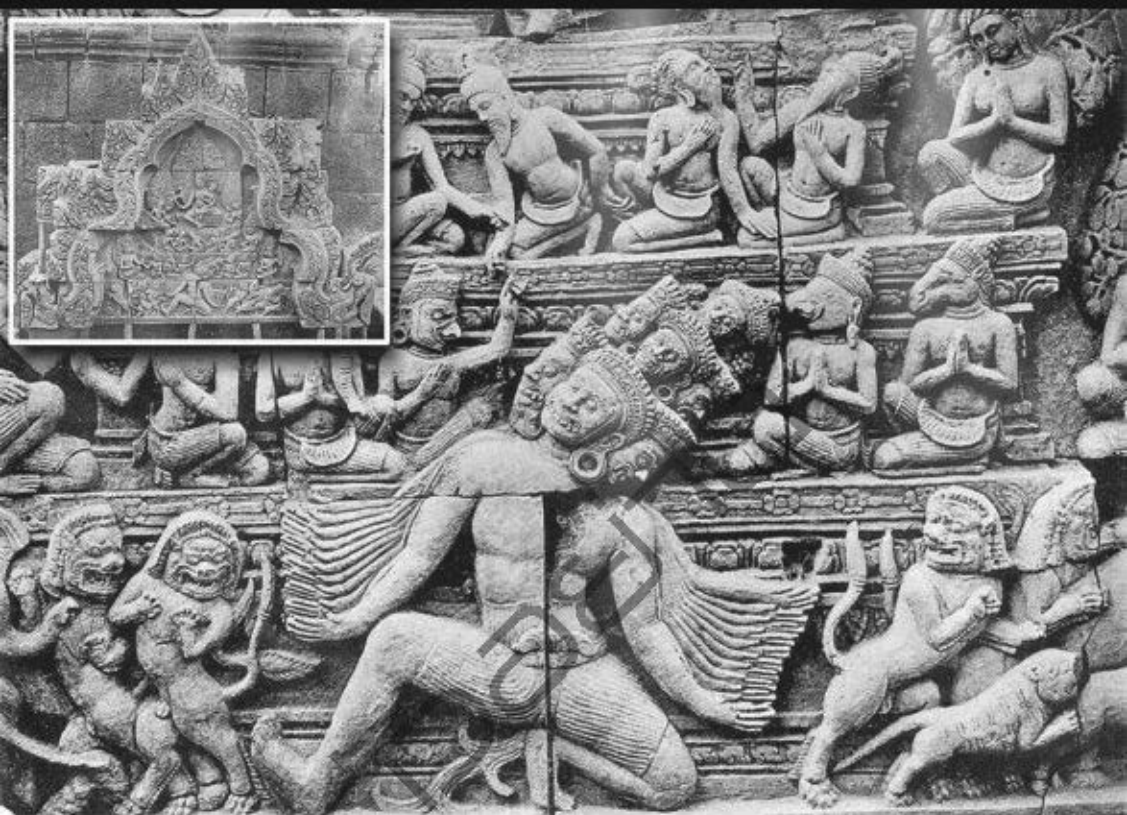
ประเด็นสำคัญข้อหนึ่งคือ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ได้ยกกองทัพไปยึดพระนครศรีวิชัยหรือเมืองพระนครหลวง (นครธม) ของเขมรโบราณใน พ.ศ. 1974 ได้รับเอาพราหมณ์นักปราชญ์จากราชสำนักกัมพูชามาไว้ที่กรุงศรีอยุธยา จึงน่าจะเป็นปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมเขมร

ภาพสลักกวนเกียรสมุทบนระเบียงทิศตะวันตก ปีกด้านใต้ ปราสาทนครวัด
ในกำพูชา ราวหลัง พ.ศ. 1600

รามายณะ (รามเกียรติ์) เป็นตอนๆ บนภาพสลักปราสาทบาปวนในกัมพูชา
ราวหลัง พ.ศ. 1500
ภาพจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, โขน มาจากไหน? (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
2556).

ทศกัณฐ์ ตัวละครสำคัญในเรื่องรามายณะ กำลังโยกเขาไกรลาส มีหน้ากาก
ต่างๆ เป็นต้นแบบเขนสมัยหลังๆ บนภาพสลักที่หน้าบ้านปราสาทบันทายสรี
ในกัมพูชา รวบรวม พ.ศ. 1500
ภาพจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, โขน มาจากไหน? (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร,
2556).

โบราณถูกถ่ายโอนเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก แต่ขณะเดียวกันก็มีการถ่ายเทวัฒนธรรมกรุงศรีอยุธยาเข้าไปในกัมพูชาเป็นจำนวนมากเช่นกัน

ขณะที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสัมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นรับเอาวัฒนธรรมเขมรโบราณมาปรับปรุงแก้ไขกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเองนั้น วัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับการปรับปรุงทั้งจากวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม (ซึ่งได้อิทธิพลมอญโบราณ-เขมรโบราณ) ผสมกับวัฒนธรรมในแคว้นสุโขทัยที่รวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งเดียวกันนั้น ก่อเรื่องและเติบโตขึ้นจนกลายเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักแทนที่วัฒนธรรมเขมรโบราณที่ค่อยๆ เลือนรางเจือจางลง

วัฒนธรรมเขมรโบราณในบริเวณที่ราบลุ่มของทะเลสาบใหญ่เขมรคลายกำลังความเข้มแข็งศักดิ์สิทธิ์ลงไปบ้าง หลังการย้ายราชธานีไปอยู่ที่ทวบลาสานและพนมเปญในรัชกาลของเจ้าพญาญาติ ซึ่งในช่วงเวลาที่ยาวนานกว่า 400 ปี (พุทธศตวรรษที่ 20-24) นี้ นักวิชาการนิยมเรียก (ในกรอบของตะวันตก) ว่า “เขมรสมัยกลาง” (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมัยหลังพระนคร) ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่าง “เขมรโบราณ” กับ “เขมรปัจจุบัน”

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและระบบภายในราชสำนักกัมพูชาทำให้เกิดการละทิ้งตำแหน่งยศโบราณของตนทิ้งชุด เช่น “วระบาทกัมรเตงอัญ” สำหรับกษัตริย์ “วระกัมรเตงอัญ” สำหรับขุนนางชั้นสูงหรือเชื้อพระวงศ์ที่ไม่ได้เป็นกษัตริย์

ลงมาถึง “กัมรเตงอัญ” “เสตงอัญ” ฯลฯ ได้ถูกยกเลิก คำว่า “กัมรเตง” ได้เปลี่ยนไปเป็นคำว่า “คมุเตง” และใช้ยกย่องสำหรับ พระสงฆ์เท่านั้น

ส่วนพระนามของพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้เปลี่ยนมาใช้ ตำแหน่งชุดเดียวกับราชสำนักกรุงศรีอยุธยาในเวลานั้น อย่าง เช่น “พระบาทเสด็จพระราชโองการบรมราชาธิราช บรมจักร พรตติราช” หรือ “สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการ บรมราชา ธิราชรามานิบัติ ศรีภูวนาทิยวรมม ธรรมิกราช วงศ์มนุโสตร มหาบรมจักรพรตติราช กัมพูเชษฐ สุรินทรเดโชชัย ไตรรัตน มกุฏ วิสุทธิชินสาสธร ปรมัตถูปถัมภราช”

ตำแหน่งยศขุนนางจากเดิมที่ใช้ว่า “กัมรเตงอัญ” “เสตง อัญ” ได้เปลี่ยนมาใช้ชุดเดียวกับกรุงศรีอยุธยา คือมีตำแหน่ง เจ้าพญา ออกญา ออกพระ ออกหลวง ขุน เป็นต้น เช่น ตำแหน่ง “ออกหลวงอภัยราช” ในจารึกนครวัดสมัยหลังพระนครหลักที่ 4 พ.ศ. 2109 หรือตำแหน่ง “ออกหลวงจักรี” “ขุนบัญญัติภัย” “ออกหลวงราชอุปการ” “เจ้าพญาสุเรนทรอินทราธิบดี” ในจารึก นครวัดสมัยหลังพระนครหลักที่ 8 พ.ศ. 2168 ฯลฯ

ยศตำแหน่งขุนนางเขมรสมัยกลางเหล่านี้ หากอ่านผ่านๆ จะไม่ทราบเลยว่าเป็นตำแหน่งขุนนางกัมพูชา เพราะแทบจะเป็น ตำแหน่งชุดเดียวกับทางกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นถึงความ สัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกรุงศรีอยุธยากับราชสำนักกัมพูชาได้ อย่างชัดเจน

ตำแหน่งสมณศักดิ์ของกัมพูชาสมัยหลังพระนครก็เป็นสมณศักดิ์ชุดเดียวกับทางราชสำนักกรุงศรีอยุธยา เช่น “สมเด็จพระธรรมลขิต” “สมเด็จพระสุคุณ” “พระราชาภิ” “พระราชมนี” “พระอริยธรรม” ฯลฯ แม้กระนั้นคำศัพท์ที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ของไทยจำนวนมากก็มาจากภาษาเขมรโบราณ เช่น ฉัน (จึงหัน หมายถึง ของสำหรับฉัน) รัตประคด (ประคด หมายถึง รัต) ฯลฯ

ในด้านวัฒนธรรมทางภาษา จากการศึกษาของนักภาษาศาสตร์เชิงประวัติได้วิเคราะห์ภาษาเขมรโบราณกับภาษาเขมรปัจจุบันแล้วพบว่า ภาษาไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเข้าไปมีอิทธิพลต่อระบบเสียงภาษาเขมรสมัยกลางมากจนทำให้ภาษาเขมรเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะแบ่งกลุ่มเสียงพยัญชนะออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่ออกเสียง “อ” กับกลุ่มที่ออกเสียง “เ” ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ภาษาเขมรกลายจากเสียงภาษาเขมรโบราณที่น่าจะออกเสียงตรงกับรูปเขียนมาเป็นพยัญชนะที่ออกเสียงไม่ตรงกับรูปเขียน เช่น พยัญชนะบางกลุ่มออกเสียง “อา” เป็น “เอีย”

นอกจากนี้ยังมีร่องรอยอีกเป็นจำนวนมากที่แสดงถึงอิทธิพลภาษาไทยที่เข้าไปปะปนกับภาษาเขมรสมัยหลังพระนคร เช่น คำศัพท์จำนวนนับเลขตั้งแต่สามสิบเป็นต้นไป เช่น “ซามเซ็บ-สามสิบ” “แซเซ็บ-สี่สิบ” ฯลฯ “ปวน-พัน” “มิน-หมื่น” “แซน-แสน” และ “เลี่ยน-ล้าน”

วัฒนธรรมการแต่งกายของราชสำนักกัมพูชาสมัยหลังพระนครนิยมแต่งกายแบบขุนนางกรุงศรีอยุธยา เช่น สวมลอมพอก สวมครุยเข้าเฝ้า ซึ่งเป็นวัฒนธรรมร่วมกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง และปรากฏหลักฐานการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เพราะมีระบุไว้ในพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า “ลุดักกราช 964 ... ในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช (พระศรีสุริโยพรรณ) นั้น พระองค์ทรงฉลองพระองค์ครุย ส่วนขุนนางข้าราชการใหญ่น้อยก็ให้ใส่เสื้อครุยตามตำแหน่งยศ ด้วย แลห้ามมิให้ใช้หม้อผ้าสไบอย่างเช่นที่เมืองละแวกอีกต่อไป ...”

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อกัมพูชาเกิดความวุ่นวายภายใน เชื่อพระวงศ์จำนวนหนึ่งได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เชื่อพระวงศ์กลุ่มนี้เมื่อได้สัมผัสวัฒนธรรมกระแสหลักของราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ก็เกิดความพึงใจ ดังนั้น เมื่อได้กลับไปครองราชย์ในกรุงกัมพูชาจึงรับเอาแบบแผนราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์เข้าไปเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาษาไทย วรรณคดีไทย เห็นได้จากการแปลวรรณกรรมไทยไปเป็นภาษาเขมรหลายเรื่องในวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน เช่น สมเด็จพระหริรักษรามาสิตราธิบดี (พระองค์ด้วง) ได้แปลเรื่อง *กาพย์คำกลอน* ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ไปเป็นคำกาพย์สำหรับสอนสตรี ฯลฯ

ส่วนบทละครไทย เช่น *เรื่องรามเกียรติ์* และ *อิเหนา* เขมรสมัยหลังพระนครก็แปลไปเป็นบทละครสำหรับร้องประกอบการ

เล่นละครเป็นภาษาเขมรในราชสำนักกัมพูชา (ซึ่งในเวลานั้น ย้ายมาอยู่ที่กรุงอุดงจัตุมชัย) พร้อมๆ กับรับวัฒนธรรมการแสดง ละคร โดยเขมรนำละครนอก-ละครในของไทยมาแสดงปะปนกัน ซึ่งเรียกรวมกันว่า “ละครพระราชทรัพย์” หรือ “ละครหลวง” เท่านั้น

ส่วน “โขน” หรือ “ลโคณโชน” และ “หนังใหญ่” หรือ “แสนภม” อาจกล่าวได้ว่าเขมรก็รับอิทธิพลกลับไปจากทางราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะมีกระบวนการพากย์และเจรจา เป็นตัวอย่างได้ดี แสดงว่าน่าจะรับไปจากไทยเพราะคำพากย์ รามเกียรติ์ของเขมรฉบับโบราณนั้นไม่มีการแบ่งเป็นบทพากย์ บทเจรจา มีแต่บทพากย์อย่างเดียวเหมือนกับบทพากย์ รามเกียรติ์ของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

เพราะฉะนั้นการแสดงโขนและหนังใหญ่จึงเป็นตัวอย่าง ที่ดียิ่งสำหรับการอธิบายลักษณะการรับ-ส่งและการถ่ายทอด ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-กัมพูชา เพราะเริ่มแรกเดิมทีไทยน่าจะ รับอิทธิพลการแสดงเหล่านี้มาจากเขมรโบราณก่อน จากนั้น จึงได้มีการปรับปรุงเป็นลักษณะเฉพาะตนในกรุงศรีอยุธยาและ กรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมกรุงศรีอยุธยาและกรุง รัตนโกสินทร์กลายเป็นวัฒนธรรม “กระแสหลัก” กัมพูชาก็ได้ รับอิทธิพลเหล่านี้กลับไปปรับปรุงเพื่อสร้าง “อัตลักษณ์” หรือ “เอกลักษณ์” ของตนเองต่อมา

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เราอาจมองเห็นพลวัตหรือความเคลื่อนไหวสัมพันธ์กันระหว่างวัฒนธรรมไทย-กัมพูชาได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ นั่นคือ ในช่วงแรกที่วัฒนธรรมเขมรโบราณมีความเข้มแข็ง เป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของภูมิภาค วัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลต่อวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดังแต่ก่อน การสถาปนากรุงศรีอยุธยาและส่งอิทธิพลต่อมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง

หลังจากนั้นเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้พัฒนาวัฒนธรรมของตนเองจนกลายเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของภูมิภาค กัมพูชาที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมลดลงก็รับวัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์กลับเข้าไป

การรับวัฒนธรรมเหล่านี้มิได้แสดงออกถึงความอ่อนแอทางวัฒนธรรมหรืออิทธิพลทางการเมือง หากเป็นเพราะวิถีชีวิตที่มีความผสมผสานกลมกลืนกันจนดูเหมือนว่าความเป็นชาติหรือความเป็นรัฐที่ต่างกันนั้นมาจากการมีเส้นเขตแดนเป็นตัวกำหนด ในฐานะรัฐที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงกันนั่นเอง

ประติมากรรมบุคคลในท่าประนมมือ ศิลปะเขมรสมัยหลังพระนครที่สัมพันธ์
กับไทย

2

“สิริวรราชธิดา”

พระองค์อี พระองค์เภา
จากพระราชบุตรภักษัตริย์กัมพูชา
สู่พระสนมในสมเด็จพระบวร
ราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงพระราชธิดาของกษัตริย์กัมพูชาซึ่งปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารกัมพูชา คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเรื่องราวของพระองค์อี้และพระองค์เกา ซึ่งเป็นพระราชบุตรองค์สำคัญของสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราช หรือสมเด็จพระอุไทยราชา (พระองค์ตน) และเป็นพระเชษฐภคินีของสมเด็จพระนารายณ์รามธิปัต (พระองค์เอง) นับเป็นเรื่องราวสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการที่ทั้ง 2 พระองค์เป็นพระราชบุตรที่มิชอบก่อกบฏเชื่อมโยงความสัมพันธ์กัมพูชากับไทยด้วย

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการศึกษาเรื่องราวของพระราชบุตรทั้ง 2 พระองค์ของสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชยังไม่มีการศึกษามากนัก ประกอบกับหลักฐานที่มีการกล่าวถึงพระองค์อี้และพระองค์เกาปรากฏทั้งในเอกสารประวัติศาสตร์กัมพูชาและเอกสารไทย โดยเฉพาะเอกสารประวัติศาสตร์กัมพูชาที่เป็นเอกสารตัวเขียน

ดังนั้น การนำเสนอเรื่องราวของพระองค์อี้และพระองค์เกาในมุมมองของเอกสารประวัติศาสตร์ทั้งกัมพูชาและไทยจึงมี

ความสำคัญ โดยเฉพาะเอกสารตัวเขียนของกัมพูชาที่เสนอให้
เห็นถึงบทบาทของเจ้านายสตรีของกัมพูชาที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับ
การเมืองในราชสำนักกัมพูชาและราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์

“สิริวรราชธิดา”

ในสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราช

พระราชพงศาวดารกัมพูชาธิบตี (P. 3) ซึ่งเป็นเอกสาร
ตัวเขียนในหอสมุดสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (EFEO)
กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการ
ประสูติของพระราชบุตรในสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราช 3
พระองค์ คือ พระองค์มัญญ พระองค์อ และพระองค์ภาไว้ โดย
แต่ละพระองค์ประสูติต่างปีกัน ดังนี้

... ลุศักราช 1127 ปีระกาสัปตศก นักนาง
มาลาบุปผาวดีสมภพพระราชบุตร 1 พระองค์ทรง
สมมติพระนามพระองค์มัญญ

ส่วนนักนางมาลาบุปผาวดี ทรงยกเป็นเอก
มเหสีโปรดพระทานนามว่าสมเด็จพระภควดี พระ
เอกกษัตริย์ สิริจักรพรรดิรัฐราชวรลักษณ องค์
อัครกัลยาณี วุฒิอุตมบรมบพิตร

ลุศักราช 1129 ปีกุนนพศก นักแม่นางแมน

เป็นน้องออกญาบรรณายกสุร สมภพพระราชบุตร

1 พระองค์ ทรงสมมติพระนามพระองค์คือ

ขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาเกิดปฏิกษโกลาหล
กับพม่ามอญยกโยธาทัพมาต่อตั้งรบ นั้นทัพข้าง
พม่ามีชัยชนะ จับได้พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาพระ
นามพระเจ้าดอกเดื่อ นำเอาไปกรุงพม่า

ฝ่ายพระเจ้าศรีสังข์หนีรอดออกจากพระนคร
เข้ามาถึงกรุงกัมพูชาธิปไตย พึ่งพระบุญญาธิการ
บารมีสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชเป็นเจ้าเหนือ
หัว ในปีชวดสัมฤทธิ์ศก เสด็จยกพระองค์อีกษัตริย์
เป็นราชธิดาสมเด็จพระแก้วฟ้า ยกเป็นที่พระอัคร
มเหสี พระนามเป็นสมเด็จพระภักดีพระศรีสุชา
ดาภษัตริย์บรมบพิตร

ถึงปีมะโรงจัตวาศก สมเด็จพระภักดีพระ
ศรีสุชาดาภษัตริย์ประสูติพระราชบุตร 1 พระองค์
ทรงสมมติพระนามพระองค์เพา ...

... ในศักราช 1135 ปีมะเส็งเบญจศก นั้น
นักแม่นางไขเป็นพระแม่นางสมเด็จพระนารายณ์
ราชาธิราชเป็นเจ้า สมภพพระราชบุตร 1 พระองค์
ทรงสมมติพระนามเป็นพระองค์เจ้าเอง ที่แพรก
ปักปัดนั้นด้วยสมภพพระราชปิโยรสที่ตำบลนั้น
ก็ทรงให้เปลี่ยนเรียกแพรกมีลาก ...”

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระนารายณ์ราชา
อิราชทรงมีพระราชบุตร 3 พระองค์ แต่ละพระองค์ประสูติต่าง
ปีกัน คือ

1. พระองค์มัญ ประสูติแต่นักนางมาลาบุปผาวดี (นาม
เดิมนักนางวงศ์) เมื่อ พ.ศ. 2308 ซึ่งต่อมาพระราชมารดาของ
พระองค์ได้เป็นสมเด็จพระภคินี พระเอกกษัตริย์ สิริจักรพรรดิ
รัฐราชวรลักษณ์ องค์อัครกัลยาณี วุฒิอุดมบรมบพิตร

2. พระองค์อัมพร ประสูติแต่นักแม่นางแมน (พระสนมเอก)
หรือเอกสารไทยเรียกว่า นักนางแมน เมื่อ พ.ศ. 2310 ซึ่งพระ
มารดาของพระองค์เป็นน้องสาวออกญาบวรนายกชื่อสุร (ชู)
ต่อมาได้เสด็จมาประทับในเมืองไทย มีความสัมพันธ์กับวัดบวร
สถานสุทธาวาส เดิมเป็นสวนประพาสของกรมพระราชวังบวรฯ
ต่อมาสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงพระราชอุทิศ
ให้เป็นบริเวณที่หลวงชีเจ้าศีลภาวนา เหตุเพราะนักแม่นางแมน
บวชเป็นรูปชี เรียกกันว่า นักชี มาอยู่ในกรุง โปรดให้มาอยู่ใน
พระราชวังบวรฯ กับพวกหลวงชีที่เป็นบริษัท ที่ตรงนั้นจึงเรียก
กันว่า "วัดหลวงชี"

3. พระองค์ภา (หรือพระองค์เพา) ประสูติแต่สมเด็จพระ
ภคินี พระศรีสุชาดากษัตริย์ เมื่อ พ.ศ. 2315 ซึ่งพระราชมารดา
ของพระองค์เป็นพระราชบุตริสมเด็จพระแก้วฟ้า (นักองค์ด้วง)

นอกจากพระราชบุตรทั้ง 3 พระองค์แล้ว สมเด็จพระ

นารายณ์ราชาธิราชยังมีพระราชบุตรประสูติแต่นักแม่นางไซอีก
พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระองค์เอง ด้วยเหตุนี้ พระองค์
มีญ พระองค์อี และพระองค์เภา จึงทรงเป็นพระเชษฐภคินีของ
พระองค์เองอีกด้วย

พระเชษฐภคินี

ในสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชสวรรคต ในกัมพูชา
ได้เกิดสงครามกลางเมือง เมื่อ พ.ศ. 2322 ออกญาเดโช (แทน)
กับออกญาเปียงคิตขบถ สมเด็จพระรามาธิบดีจึงให้ออกญามูเจ้า
เมืองตรังออกไปปราบ แต่ออกญามูกลับเข้าข้างขบถ นำทัพกลับ
มาตีเมืองอุดงค์ สมเด็จพระรามาธิบดีจึงต้องยกทัพออกไปรบ
ขุนนางเขมรหลายคนในเมืองอุดงค์ได้ขอกองทัพเวียดนามให้มา
ช่วยก่อการขบถ

เมื่อทัพเวียดนามมาถึง ออกญาวิบูลราช (สุ) ได้เชิญพระ
องค์เองและพระพี่นางทั้ง 3 พระองค์ซึ่งเป็นพระราชบุตรของ
สมเด็จพระนารายณ์ราชาธิราชมาไว้ในเรือ ส่วนพระราชบุตร
ของสมเด็จพระรามาธิบดีถูกสำเร็จโทษ พระราชวังถูกเผาทำลาย
สมเด็จพระรามาธิบดีถูกเวียดนามจับได้ใส่กรงไปถ่วงน้ำที่บึง
ขยองใน พ.ศ. 2322 เมื่อพระชนมพรรษาได้ 40 พรรษา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี (นักองค์นนท์) ถูกพวกทหาร เวียดนามจับตัวจนเสียชีวิตแล้ว แผ่นดินกรุงกัมพูชาธิปไตยก็ว่าง กษัตริย์ ขุนนางทั้งหลายอันมีออกญามูเจ้าเมืองตรังก็ถวายราชสมบัติแก่พระองค์เองซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระนารายณ์ ราชาริราช

การที่ขุนนางเขมรไปอัญเชิญพระองค์เองให้มาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรนั้น เนื่องจากพระองค์เองเป็นพระราชโอรสของ สมเด็จพระนารายณ์ราชาริราช แต่เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ เวลานั้นพระองค์เองมีพระชนมายุเพียง 7 พรรษาเท่านั้น จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการ

ออกญามูได้รับการสถาปนาเป็นฟ้าทะละหะ หรือบางครั้ง ก็เรียกว่า เจ้าฟ้าทะละหะ มีการแต่งตั้งพรรคพวกตนเป็นขุนนาง ผู้ใหญ่ทั้งสิ้น ได้แก่ ออกญานิกรวงศา (ปก) เป็นออกญาจาง ออกญาวิบุลราช (สู) เป็นออกญากลาโหม และออกญาเบียง เป็นออกญาจักรี

ในการนี้ได้สถาปนาพระยศของพระองค์มิญเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์และพระองค์ถือเป็นสมเด็จพระสิริวรธิดาบรม บพิตรด้วย ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาธิปไตย (P. 3) เอกสารตัวเขียนในหอสมุดสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพ ทิศ (EFEO) ว่า

“... ฝ่ายเจ้าฟ้ามูวและออกญากระลาโหมสุร
ลุลลัศักราช 1142 ปีชวดโทศก ชุมนุมพร้อมถวาย
พระนามสมเด็จพระเรียมกษัตริย์ทั้งสองพระองค์
นั้นพระองค์มีญถวายพระนามเป็นสมเด็จพระมหา
กษัตริย์ ฝ่ายพระองค์อีกถวายพระนามเป็นสมเด็จพระ
พระสิริวราชธิดาบรมบพิตร ...

ฝ่ายสมเด็จพระบรมบพิตรพระองค์เจ้าเอง
ซึ่งครองราชย์สมบัติ เสด็จนำสมเด็จพระท้าวทั้ง
สองพระองค์และสมเด็จพระเรียมกษัตริย์ทั้ง 3
พระองค์ เสด็จจากเกาะเกิดไปประทับที่แพรงมี
ลาภ ...”

ต่อมาออกญากระลาโหม (สุ) ได้มีหนังสือไปขอตัวออกญา
ยมราช (แบน) มาจากกรุงเทพฯ แล้วร่วมกันฆ่าเจ้าฟ้าทะละหะ
(มู) เสีย แต่ออกญากระลาโหมเองก็ถูกออกญายมราชฆ่าเสียใน
คราวเดียวกันแล้วตั้งตัวเป็นเจ้าฟ้าทะละหะ

ครั้นถึง พ.ศ. 2326 ออกญามหาเทพ เจ้าเมืองตโปคงมูม
นำพวกจามมาตีเมืองพนมเปญได้ เจ้าฟ้าทะละหะ (แบน) จึง
เชิญพระองค์เองกับพระพี่น้องทั้ง 3 พระองค์เข้ามาพึ่งพระบรม
โพธิสมภารที่กรุงเทพฯ ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดาร
กรุงกัมพูชาธิบตี (P. 3) ว่า

“... นั้นออกญายมราชแบน เอาความกราบ
บังคมทูลพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงทราบก็โปรด
ให้ออกญายมราชแบน ออกมาถึงเมืองปัตตบองนั้น
สมเด็จพระเจ้าพญาสุรเข้าไปรับนำมาพร้อมคิติกเป็น
กองทัพไปจับเจ้าฟ้ามว ออกญาจักรีเบี่ยงฆ่า ลุเวลา
ภายหลัง ออกญายมราชแบนคิดเห็นว่า สมเด็จพระ
เจ้าพระยาสุรนี้เป็นคนไม่มีความสัตย์สุจริตจึ่งจะ
ละไว้มิได้ ให้เสนาทหารไปจับสมเด็จพระเจ้าพระยา
สุรฆ่า จึ่งออกญายมราชแบนขึ้นครองงานเจ้าฟ้า
สำเร็จราชการ

แล้วให้ออกญาจักรีแยกยกกองทัพไปจับ
ออกญาเดโชแทน นั้นออกญาเดโชแทนรู้ตัวหนี
รอด ฝ่ายออกญามหาเทพซึ่งสมเด็จพระเจ้าพระยาสุร
ตั้งเป็นข้าหลวงรักษาเมืองตโปคงมุ่มและออกญา
อรชุนเป็นเมืองพร้อมความคิดคิติกเป็นกองทัพ
ไล่่ออกญายมราชครองงานเจ้าฟ้า นั้นออกญา
ยมราชครองงานเจ้าฟ้าและออกญากระลาโหม
เป็นพระบิดาบุญธรรมนำสมเด็จพระบรมบพิตร
พระองค์เจ้าเองซึ่งครองราชย์สมบัติ และสมเด็จพระ
พระท้าว สมเด็จพระเรียมกษัตริย์เข้าไปในกรุงศรี
อยุธยา ...”

พระสนมในสมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาท

เมื่อพระองค์เองกับพระพี่นางทั้ง 3 พระองค์เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงรับพระองค์เองไว้เป็นพระราชบุตรบุญธรรมและพระราชทานบ้านเรือนให้ตั้งอยู่ที่ตำบลคอกกระบือ (ปัจจุบันคือบริเวณวัดยานนาวา) ส่วนพระพี่นางทั้ง 3 พระองค์ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงรับไว้เป็นพระชายา ดังความในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ฉบับตัวเขียน เล่ม 39 ว่า

“... ฝ่ายข้างกำภูษประเทศนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงถือท้องตราออกไปตั้งพญา ยมราชเขมรผู้มีความชอบ เป็นเจ้าพญาอโกลโยเบศรกรุงกรังกำภูษาธิบดี แล้วให้ส่งจ้าวสี่องค์ราชบุตรนักพระอุไทยราชาเข้ามา ณ กรุงฯ เจ้าพญาอโกลโยเบศรก็ส่งเข้ามาตามรับสั่ง แล้วไปตั้งเมืองอยู่ ณ ตำบลอุคงภายไชย มิได้อู่ที่เมืองพุทไทเพช

๑ พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเลี้ยงนักพระองค์เอง

เป็นราชบุตรบุญธรรม แต่นักพระองค์มินั้นถึง
แก่พิราไลย แลพระองค์อี่ พระองค์เกาหึงทั้งสอง
นั้น สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังฯ ขอ
พระราชทานไปเลี้ยงไว้เป็นพระสนมอยู่พระราชวัง
หน้า ...”¹

เหตุการณ์นี้สอดคล้องกับที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร
กรุงกัมพูชาธิบดี (P. 3) ฉบับเอกสารตัวเขียนซึ่งระบุว่า

“... นั้นพระเจ้าวังหน้าเสด็จเอาสมเด็จพระ
เรียนทั้ง 3 พระองค์เป็นพระอัครชายา ฝ่ายสมเด็จพระ
พระบรมบพิตร พระองค์เจ้าเอง และสมเด็จพระ
ท้าวทั้งสองพระองค์เสด็จประทับที่บ้านคอกควาย
...”

พระองค์อี่ได้เป็นเจ้าจอมมารดาและมีพระราชธิดา 2
พระองค์ คือ

1. พระองค์เจ้าหึงกำพุฉัตร ประสูติปีมะเมียอัฐศก
จุลศักราช 1148 (พ.ศ. 2329) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 4
2. พระองค์เจ้าหึงวงศมาลา (บางครั้งเรียก พระองค์
เจ้าหึงวงศ์กษัตริย์) ประสูติปีฉลูเบญจศก จุลศักราช 1155
(พ.ศ. 2336) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 4

พระองค์เภาได้เป็นเจ้าจอมมารดาและมีพระราชธิดา 2
พระองค์ คือ

1. พระองค์เจ้าหญิง ประสูติปีขุนตริศก จุลศักราช 1153
(พ.ศ. 2334) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 1

2. พระองค์เจ้าหญิงปุก ประสูติปีชวดจัตวาศก จุลศักราช
1154 (พ.ศ. 2335) สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 5

ในเวลาที่พระองค์อ้อและพระองค์เภารับราชการเป็นเจ้า
จอมมารดาในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทนั้น ปรากฏ
หลักฐานในหนังสือพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจดหมายความทรงจำของพระเจ้าไยิกา
เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี (เจ้าครอกวัดโพธิ์) ว่า

“... เชื้อราชวงศ์กัมพูชาที่เข้ามากรุงเทพฯ
ครั้งนั้น คือ นักพระองค์เอง นักองค์เมนหรือมินซึ่ง
เขาตั้งชื่อว่า ‘สมเด็จพระมหากษัตริย์’ นักองค์อ้อ
ซึ่งเขาตั้งชื่อว่า ‘สมเด็จพระศรีวรวงศาธิดา’ และนัก
องค์เภา ซึ่งยังไม่มีชื่อ องค์เองโปรดให้สร้างวังอยู่
คอกกระบือ องค์เมนในพงษาวดารเขมรเขากล่าว
เข้าไปอยู่ในวังหน้าเหมือนกัน แต่พงษาวดารไทย
ว่าตาย เหลือแต่องค์อ้อกับองค์เภา เข้าไปเป็นพระ
สนมเอกอยู่ในวังหน้า นักองค์อ้อมีพระองค์เจ้า คือ

พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนัดรณีนัยหนึ่งตามที่พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้แห่งหนึ่งว่า
'กัมพูชนัดร' พระองค์เจ้าหญิงวงษ์มาลา นักองค์
เกษมมีพระองค์เจ้าคือ พระองค์เจ้าหญิงปุก เสด็จอยู่
จนแผ่นดินปัจจุบันนี้ ภายหลังเมื่อพระองค์จันท
เป็นพระอุไทยราชาขึ้น ให้เข้ามาทูลขอออกไปเมือง
เขมร ไม่พระราชทาน ว่าแม่ลูกจะพลัดกัน ..."²

นอกจากนี้ เมื่อเกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งขึ้นระหว่าง
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกับสมเด็จพระ
บรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทนั้น พระองค์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ
เหตุการณ์ดังกล่าวด้วย ดังความว่า

"... ว่าวังหลวงเกณฑ์เขมรลากปืนขึ้นบ้อม
ก่อน กรมพระราชวังจึงใช้นักองค์ให้ไปสืบสวน
ความจากเขมร ได้ความมากราบทูลว่าป็นนั้นได้
ลากขึ้นเพื่อพิธีตรุษ การที่ทรงขัดเคืองก็เบาบางลง
แล้ว วังหลวงกำลังกริ้วเจ้าลำดวนเจ้าอินทปัต แล
ขัดเคืองนักองค์อยู่ จึงให้ชำระพระยาพระเชมรผู้
หนึ่ง ซึ่งเป็นขุนนางอยู่ในองค์พระอุไทยราชา เคย
นับถือนักองค์ กลับเบิกความปรักปรำเอนักองค์

อี ว่ายุยงกรมพระราชวัง จึงต้องรับพระราชอาญา
จำทั้งตัวแลบ่าวไพร่ ว่าจะประหารชีวิตเสีย ภาย
หลังรับสั่งให้ไปสืบถามวันทาเจ้าจอมมารดาซึ่งเป็น
นักโทษอยู่ในเวลานั้น วันทาวาไหนๆ ตัวก็ตาย จะ
ให้การตามสัจจริง ดูเหมือนจะเป็นด้วยถ้อยคำวันทา
นั้น แลคำอธิษฐานของท่าน นักองค์อีจึงไม่ต้อง
ประหารชีวิต ภายหลังจึงทรงพระกรุณาให้พ้นโทษ
ทั้งนายแลบ่าว แลพระราชทานเบี้ยหวัดด้วย ...”³

ดังความในหนังสือนิพนพานวังหน้า พระนิพนธ์พระองค์
เจ้ากัมพูชนัทร พระธิดาสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
ซึ่งประสูติแต่นักองค์อี (พระสิริวรราชธิดา) ธิดาในสมเด็จพระ
นารายณ์ราชาธิราช ว่า

... ครั้นทรงทราบฯว่าพระจอมบิดุลา
ให้พลกัมพูชาลากปืนขึ้น
ประจวบล้อมราชวังจันทร์
จึงมีบันฑูรสั่งให้สืบความ
ตรัสใช้มาตรงตรงรับสั่ง
มิไปฟังราชกิจก็คิดขาม
มาสืบเรื่องพระไม่ปลงจะสงคราม
ก็ประณามทูลบาดไม่พาดพิง

ว่าคำขอมน้อมพจมานสาร
ไม่หาญเสนอหาพระนุชยิ่ง
แต่พิธิตุสยีนลากปืนจริง
ยังนึกกริ่งกรวั้นพอบันทา
ครั้นสู่สุวรรณคตนิราศ
จอมจุธาเจิบพระไทยดั่งไฟเผา
กระทู้หลวงตวงพั่งดูลาดเลา
ก็ไม่เบาทูลกิจให้ผิดคำ
จึงหาคบตีกรุงทิปัต
กำลังขัดเคืองเขสุรารำ
แท้ยาดเกรงพระราชทัณฑ์ทำ
ปดซ้ำเสียที่อ้างเป็นอิงความ
ให้การเกินเกินไม่รู้จักภักตร
เจียนจะหักลงให้หันเมื่อวันตาม
พระคาดโทษแทบไม่หวังยังแต่นาม
มงกุฎสามโลกลงพระอาญา
แต่คนไข้ให้พันหนาแน่น
สุดแสนพระพิโรธพิไรว่า
ครั้นบรมกรมพระราชบิดา
เขาก็มาฝากตัวด้วยกลัวเรา
ปางพระไอยกาดำรงราช
สนองบาทมาตุราเป็นข้าเฝ้า

ชะคราวนี้ฟังเสียงเห็นเกลี้ยงเงลา
ตั้งใช้เซว้พระนิเวศน์กัมพูชา
นี่เดชะผลสัจย์สุจริต
ชีวิตจริงไม่ร้างนिरาชา
นราพงษ์คือองค์สัพพัญญา
จึงไว้ชีพสัตว์สารการเกรีย
แล้วนรินทร์นิกแหงนรวงผิด
ประกาศิตสังสารโองการเฉลียว
ให้สืบถาววันทาสุตาเดียว
ไหนเจียวยุเฝ้าให้เราแคลง
ฝ่ายจอมฉลองโอรสผู้พระบิดุเรศ
สดับเหตุให้การไม่เคลือบแฝง
ว่าคงตายขอถวายสัจแสดง
จึงแจ้งจริงสมคำไม่อำพราง
พระคุณเอ๋ยถ้าเสด็จยังพร้อมสนอง
ถึงจะต้องกริ้วกราดเพราะบาดหมาง
จะทรงผลัดกันเป็นทิพย์นที่ทาง
พอสว่างโหมนัศให้สัตว์เย็น
นี่ยังเดียวแต่พระทูลกระหม่อมแก้ว
ไม่โปรดแล้วก็ไม่มีที่จะเห็น
แม่นล้าแม่แน่ลูกไม่ยอมเปน
จะถึงเข็ญแล้วก็ตามเวรามี ...”⁴

พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ณ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฝั่งพระนคร

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา

มีความเป็นมายาวนานและซับซ้อน สามารถมองได้หลายแง่หลากหลายมุม
ทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และศาสนา
ฉะนั้น การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของ 2 ประเทศนี้
จึงเป็นเรื่องสำคัญในฐานะเพื่อนบ้านซึ่งมีทั้งพรมแดนทางเขตแดน
และพรมแดนทางวัฒนธรรม

มองเขมรแลสยาม

ชวนมองประวัติศาสตร์หลายเรื่องราวที่ได้จากหลักฐานไทยและกัมพูชา
ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ด้านการเมือง พระพุทธศาสนา การกำหนดพื้นที่เขตแดน
ไปจนถึงตำนานวีรบุรุษกัมพูชาที่เกี่ยวข้องกับไทย

ประวัติศาสตร์

ISBN 978-974-02-1946-0

9 789740 219460

ราคา 335 บาท